

Яценко Х.
*студентка юридичного факультету
Західноукраїнського
національного університету
Науковий керівник:
к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного
права та міграційної політики ЗУНУ
Саванець Л. М.*

ІНСТИТУТ СПАДКУВАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ УНІФІКАЦІЇ КОЛІЗІЙНИХ НОРМ

Сьогодні спостерігається тенденція постійного збільшення кількості спадкових справ, ускладнених іноземним елементом. Це є наслідком міграції населення, укладення шлюбів з іноземцями та відносин, пов'язаних із придбанням майна за кордоном громадянами України чи набуттям майнових прав іноземцями в Україні. Крім того, оскільки спадкові відносини з іноземним елементом завжди пов'язані із правопорядками двох або більше держав, вони є складними за своїм характером, що відповідно призводить до появи проблем їхнього належного правового регулювання. Таким чином, труднощі, що виникають при вирішенні конкретних спадкових справ з іноземним елементом та різноманітність практики в цій галузі зумовлюють актуальність дослідження інституту спадкування у міжнародному приватному праві.

Насамперед потрібно наголосити на тому, що інститут спадкування в системах загального та континентального права розглядається по-різному. У системі загального права його визначають як систему норм, що регулюють відносини, пов'язані з виконанням адміністратором (або виконувачем заповіту) функцій особистого представника померлого.

Натомість у системі континентального права він розглядається як система норм, які регулюють правонаступництво, за яким права та обов'язки померлого переходять безпосередньо до спадкоємців. У цій системі спадкові відносини базуються на універсальному правонаступництві, яке за своєю природою є близьким до закріпленого в українському законодавстві інституту спадкування. Так, майно померлого без «посередників» переходить до спадкоємців за законом або за заповітом, а спадкоємці відповідають за зобов'язаннями спадкодавця [6, с. 257].

Регулювання спадкових відносин з іноземним елементом у міжнародному приватному праві здійснюється двома шляхами: застосуванням колізійної норми й норми національного матеріального права, до якої відсилає колізійна. Таким чином, для врегулювання зазначених відносин застосовуються два методи регулювання: колізійний та матеріально-правовий.

Колізію в міжнародному спадкуванні визначають як таку правову ситуацію, в якій відносини зі спадкування пов'язані з двома чи більше національними системами права, що здатні їх регулювати шляхом взаємодії [2, с. 309]. У цьому контексті важливо наголосити, що в міжнародному приватному праві виділяють три основних колізійних прив'язки: особистий закон спадкодавця, закон місця знаходження спадкового майна та закон місця смерті спадкодавця. Окрім цього, застосовують також наступні колізійні прив'язки: закон громадянства спадкодавця, закон постійного місця проживання спадкодавця, а також закон місця складення заповіту [7, с. 111].

Залежно від видів спадкування, колізійні норми у сфері міжнародного спадкування поділяють, зокрема, на колізійні норми у сфері: спадкування за законом та спадкування за заповітом. Тому залежно від предмета спадкових відносин колізійні норми можемо поділити на: колізійні норми щодо спадкування рухомого майна; колізійні норми щодо спадкування нерухомого майна; колізійні норми щодо спадкування інших майнових прав та обов'язків [2, с. 309].

Зауважимо, що колізійні норми у сфері спадкування зосереджені переважно або в цивільних кодексах держав (Франція, Естонія, Португалія, Іспанія, Греція, Білорусія, Казахстан, Узбекистан тощо), або у спеціальних законах про міжнародне приватне право (Польща, Угорщина, Чехія, Швейцарія, Австрія Грузія, Італія, Китай, Україна тощо). Проте, незважаючи на це, кожна держава має свій підхід щодо колізійних прив'язок як критеріїв обрання права держави щодо питань спадкування з іноземним елементом [4]. В Україні, відповідно до ст. 70 Закону «Про міжнародне приватне право», спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадкодавцем не обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був. Таким чином, Закон чітко не визначає, які саме колізійні норми необхідно застосовувати щодо спадкування за законом. Виходячи із змісту цієї норми, можна вважати, що здатність особи до спадкування, черговість прийняття спадщини, розмір частки у спадщині будуть визначатися правом держави, де спадкодавець мав останнє місце проживання. Проте у законодавстві України чітко не визначено, що необхідно розуміти під останнім місцем проживання [2, с. 309].

Важливо згадати і про проблеми уніфікації колізійних норм інституту спадкування в міжнародному приватному праві, які полягають у наступному.

На практиці нотаріуси та судді держави місця відкриття спадщини стикаються із труднощами, які пов'язані із вибором матеріального права, яке має застосовуватися до відносин міжнародного спадкування. Інструментом, який повинен допомогти визначити, право якої держави буде застосовуватись до спадкових відносин з іноземним елементом є саме колізійні норми, які визначають закон держави, який слід застосувати до таких правовідносин. Проте за змістом ці норми у сфері

спадкування іноземних держав відрізняються, або ж вони взагалі відсутні, що, відповідно, вказує на потребу в уніфікації таких норм на міжнародному рівні [5, с. 45].

Уніфікація колізійних норм у сфері міжнародного спадкування здійснюється шляхом прийняття міжнародних договорів та вважається завершеною з моменту імплементації норм таких договорів у внутрішнє законодавство держав [3, с. 135]. На сьогодні міжнародна уніфікація у сфері спадкування є незначною. На міжнародному рівні було прийнято лише кілька багатосторонніх міжнародних договорів, а саме: Гаазька конвенція про колізії законів стосовно форми спадкових розпоряджень від 5 жовтня 1961 року, Вашингтонська конвенція, що передбачає уніфікований закон про міжнародний заповіт від 26 жовтня 1973 року, Конвенція про право, що застосовується до спадкування майна померлих осіб, прийнята у Гаазі 1 серпня 1989 року, Гаазька конвенція про міжнародне управління спадковим майном від 2 жовтня 1973 року [5, с. 93].

Найбільш дієвою виявилася уніфікація колізійних норм у сфері спадкових відносин на регіональному та двосторонньому рівнях. Так, однією із найвдалиших спроб здійснити міжнародну уніфікацію колізійних норм у сфері спадкування на регіональному рівні є прийняття Регламенту Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу № 650 про компетенцію, застосовуване право, визнання і виконання рішень, прийняття і виконання нотаріальних актів з питань спадкування, а також про створення європейського свідоцтва про спадкування (Регламент «Рим IV»), який був прийнятий 4 липня 2012 р. і набрав чинності в 2015 році. Сфера дії цього Регламенту поширюється на всі цивільно-правові аспекти спадкування майна померлих, а саме: усі форми передачі майна, прав та обов'язків з причин смерті, як добровільної передачі на підставі розпорядження на випадок смерті, так і передачі шляхом спадкування без заповіту. Регламент встановлює, що за загальним правилом до регулювання спадкових правовідносин застосовується право держави, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання на момент смерті. Проте заповідач має право обрати право держави, громадянином якої він був на момент такого вибору чи на момент смерті. За цим правом визначається, зокрема, здатність особи на складення заповіту [3, с. 134].

Важливо звернути увагу і на уніфікацію норм у сфері спадкових правовідносин в актах Гаазької конференції з міжнародного приватного права. Зауважимо, що Україна набула членства в Гаазькій конференції з міжнародного приватного права, що визначено Законом України «Про прийняття Статуту Гаазької конференції з міжнародного приватного права» 15 травня 2003 р., де проаналізовано форми та принципи взаємовідносин України й Гаазької конференції в таких основних напрямках співробітництва, як цивільний процес, сімейні, спадкові й інші правовідносини.

Механізм приєднання до гаазьких конвенцій передбачає, зокрема, внесення відповідних змін до законодавства України. В рамках даної конференції аналізуються міжнародні багатосторонні конвенції, які містять матеріально-правові чи колізійні норми, застосовувані у сфері спадкового права. Так, Гаазька Конвенція про колізії законів щодо форми заповітів (1961) містить норми декількох колізійних прив'язок, застосовуваних до визначення дійсності заповідального розпорядження чи такого, що скасовує попереднє заповідальне розпорядження. Норми Конвенції застосовуються також до форми заповідальних розпоряджень, вчинених двома чи більшою кількістю осіб в одному документі. Україна приєдналася до даної Конвенції [1, с. 126].

Втім, якщо Гаазька конвенція про конфлікт законів відносно форми заповідальних розпоряджень тільки констатує право особи на вибір певного правопорядку для врегулювання спадкових правовідносин, то Гаазька конвенція про право, що застосовується до спадкування нерухомого майна померлої особи (1989), вимагає ще й юридичного оформлення такого вибору шляхом складення відповідної заяви. Ця Конвенція визначає процес правозастосування у спадкових відносинах. Натомість до даної Конвенції Україна не приєдналася. Гаазькі конвенції щодо успадкування майна в державах запровадженні у вигляді уніфікованого документа, який дозволяє визначати коло осіб та їх повноваження стосовно управління майном померлого, своєрідного міжнародного заповіту. Отже, було б доцільним, якби Україна приєдналася до конференцій про успадкування майна, які допоможуть усунути суперечності у національному праві, що полегшить процедуру спадкування за участю іноземного елемента. [1, с. 128]

Найбільш вдалою для України на сьогодні вважається уніфікація колізійних норм у сфері спадкування, проведена на двосторонньому рівні, шляхом прийняття двосторонніх міжнародних договорів у сфері надання правової допомоги з цивільних правовідносин. Чинними для України двосторонніми міжнародними договорами про правову допомогу є договори з двадцятьма державами. За часів незалежності Україна уклала двосторонні договори про правову допомогу в цивільних та сімейних справах із Китайською Народною Республікою (1992 р.), Литвою (1993 р.), Польщею (1993 р.), Грузією (1995 р.), Латвією (1995 р.), Молдовою (1995 р.), Естонією (1996 р.), Македонією (2000 р.), Румунією (2002 р.), Кіпром (2005 р.) та іншими державами. Проте поза увагою двосторонніх міжнародних договорів про правову допомогу з цивільних правовідносин залишається правове регулювання значної кількості питань, зокрема, колізійне регулювання: можливості скласти ті чи інші види заповітів; визначення допустимих умов заповіту; меж розпорядження спадковим майном тощо. Таким чином, незважаючи на наявність значної кількості міжнародних договорів, потреба в уніфікації як матеріальних, так і колізійних норм у сфері міжнародного спадкування залишається [3, с. 135].

Отже, інститут спадкування в міжнародному приватному праві має свої особливості та методи правового регулювання. Оскільки держави здійснюють правове регулювання спадкових відносин відповідно до національного законодавства, з'являються колізії між матеріально-правовими нормами різних держав, що у свою чергу ускладнює правове регулювання міжнародних спадкових відносин. Таким чином, уніфікація колізійних норм інституту спадкування є одним із засобів гармонізації законодавства різних країн світу щодо переходу майна померлих до їх спадкоємців. І незважаючи на процес уніфікації законодавств, який відбувається, все ще існують певні проблеми правового регулювання деяких аспектів спадкування з іноземним елементом.

Список використаних джерел

1. Бехтер Є.В. Уніфікація норм у сфері спадкових правовідносин в актах Гаазької конференції з міжнародного приватного права. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Суми, 18-19 травня 2017 р.). Суми : СумДУ, 2017. Ч. 1. С. 125-128.
2. Корнеев Ю. В. Особливості правового регулювання спадкових відносин в міжнародному приватному праві. *Альманах права.* 2019. Вип. 10. С. 308-312.
3. Михайлів М.О. Уніфікація колізійних норм у сфері спадкових відносин. *Часопис Київського університету права.* 2019. № 2. С. 131-137.
4. Михайлів М. О. Колізійне регулювання спадкових відносин у міжнародному приватному праві. *Право України.* 2020. № 6. С. 127-146.
5. Михайлів М. О. Спадкування у міжнародному приватному праві : Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2022. 477 с.
6. Міжнародне приватне право : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. за ред. проф. В. П. Жушмана та доц. І. А. Шуміло. Х. : Право, 2011. 320 с.
7. Міщенко О.П. Колізійні норми спадкового права. *Актуальні питання економіки, управління та права : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 9–10 лютого 2018 р.). ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. У 2-х частинах. Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. ч. 2. 128 с.